

A gyermek „származáshoz való joga”

Az első hallásra talán kissé furcsa cím magyarázatra szorul. Mit jelentsen a gyermek „származáshoz való joga”? A gyermek származás megismeréséhez való jogát ismerjük a Gyermekvédelmi törvényből¹, de olvashatjuk a Gyermek jogairól szóló Egyezmény² (továbbiakban: Egyezmény) cikkeiben is. Tudjuk, hogy a gyermeknek joga van ahhoz, hogy lehetőség szerint ismerje szüleit, valamint ahhoz, hogy ezek neveljék.³ Tudjuk, amikor a gyermek érdekében indokolt a szülőktől való elválasztás, akkor is kérelemre a részes állam köteles adatokat szolgáltatni a gyermek részére szüleiéről (vagy fordítva), kivéve, ha ez hátrányos lenne a gyermek jólétére nézve.⁴

Érdeemes megemlíteni, hogy az Egyezmény a gyermek személyazonosságának alkotó elemei körében sorolja fel a gyermek családi kapcsolatait, amely arra enged következtetni, hogy a gyermek identitását meghatározó szülői, rokoni, baráti kapcsolatok fontosságát az Egyezmény külön nevesíti.⁵

■ APA ÉS ANYA

Úgy tűnik, hogy az Egyezménybe foglalt gyermeki jogok köre abból az elméleti és gyakorlati megközelítésből került meghatározásra, hogy a gyermek szülőktől – apától és anyától – származik. Majd ezen vélelemre, azaz a fogantatáskor vélelmezhetően fennálló tényre, körülményre tekintettel nevesítették a gyermeki jogokat, úgymint:

- a szülők megismeréséhez,
- a szülők általi neveléshez,
- a családi kapcsolatokhoz való jog, hogy csak a fontosabbakat említsük.

Másik oldalról közelítve azt állapíthatjuk meg, hogy az Egyezmény következetesen szülőket – és nem csak szülőt, anyát vagy apát – említ, amikor a gyermek családi viszonyaival kapcsolatos jogait sorolja:

- a gyermek ismerje szüleit,
- szüleitől ne válasszák el,
- mindkét szülőjével joga van a kapcsolattartásra.

A szülőkkal kapcsolatos rendelkezéseiben is többes számot használ az Egyezmény, amikor a szülőknek ír elő kötelezettséget a gyermekükkel kapcsolatban:

- szülőknek közös a felelősségük a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért,
- elsősorban a szülők feladata, hogy biztosítsák a gyermek fejlődéséhez szükséges életkörülményeket.

1 1997. évi XXXI. Törvény gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 7. § (4) Ha törvény másként nem rendelkezik, a gyermeknek a szülő felügyeleti joga megszűnése esetén is joga van származása, vér szerinti családja megismeréséhez és - a vér szerinti család beleegyezése mellett - a kapcsolattartáshoz.

2 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20-án kelt Egyezmény, kihirdetéséről

3 Egyezmény 7. cikk

1. A gyermeket születésekor anyakönyvezik és ettől kezdve joga van ahhoz, hogy nevet kapjon, állampolgárságot szerezzen és lehetőség szerint ismerje szüleit, valamint ahhoz, hogy ezek neveljék.

2. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy ezeket a jogokat hazai törvényhozásuknak és a tárgyra vonatkozó nemzetközi okmányokban vállalt kötelezettségeiknek megfelelően érvényre juttassák, különösen akkor, ha ennek hiányában a gyermek hontalanná válna.

4 Egyezmény 9. cikk

1. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermeket szüleitől, ezek akarata ellenére, ne válasszák el, kivéve, ha az illetékes hatóságok, bírói felülvizsgálat lehetőségének fenntartásával és az erre vonatkozó törvényeknek és eljárásoknak megfelelően úgy döntenek, hogy ez az elválasztás a gyermek mindenképp felett álló érdekében szükséges. Ilyen értelmű döntés szükséges lehet bizonyos különleges esetekben, például akkor, ha a szülők durván kezelik vagy elhanyagolják gyermeküket, illetőleg ha különváltva élnek és dönteni kell a gyermek elhelyezéséről.

2. A jelen cikk 1. bekezdésében említett minden esetben valamennyi érdekelt félnek lehetőséget kell adni az eljárásban való részvételre és véleményük ismertetésére.

3. Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják a mindkét szülőjétől vagy ezek egyikétől külön élő gyermeknek azt a jogát, hogy személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthasson fenn mindkét szülőjével, kivéve, ha ez a gyermek mindenképp felett álló érdekeivel ellentétes.

4. Amennyiben az elválasztás az Egyezményben részes állam által fogantatott intézkedés folytán következett be - mint a szülők vagy egyikük vagy a gyermek letartóztatása, szabadságvesztés-büntetése, száműzetése, kiutasítása vagy halála (ideértve azt is, ha a halál a letartóztatás folyamán következett be bármely okból) -, a részes állam, kérelemre, a szülővel, a gyermekkel vagy, szükség esetén valamely más családtaggal közli a családtag vagy családtagok tartózkodási helyére vonatkozó lényeges adatokat, kivéve, ha ezeknek az adatoknak a nyilvánosságra hozatala hátrányos a gyermek jólétére nézve. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak továbbá arról is, önmagában az említett kérelem benyújtása ne járjon hátrányos következményekkel az érdekelt személy vagy személyek számára.

5 Egyezmény 8. cikk

1. Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy törvénysértő beavatkozás nélkül tiszteletben tartják a gyermeknek saját személyazonossága - ideértve állampolgársága, neve, családi kapcsolata - megtartásához fűződő, a törvényben elismert jogát.

2. Ha a gyermeket törvénytelen módon megfosztják személyazonossága alkotó elemeitől vagy azoknak egy részétől, az Egyezményben részes államok megfelelő segítséget és védelmet nyújtanak ahhoz, hogy személyazonosságát a lehető legrövidebb időn belül helyreállítsák.

Végül a részes állam⁶ a szülőknek köteles segítséget nyújtani a gyermek nevelésével kapcsolatban rájuk háruló felelősség gyakorlásához.⁷

A fent írtak alapján – álláspontom szerint – nem kérdéses, hogy az Egyezmény szellemisége a gyermek szülőktől, azaz anyától és apától való származásának vélelmét állítja fel. Erre a vélelemre tekintettel fogalmazza meg a jogokat, a jogosultak és a kötelezettek körét.

Mindebből azonban az következik, hogy az Egyezményben említett jogokkal elsődlegesen célzott és felruházott személy, a gyermek olyan jogok és ezáltal lehetőségek birtokába jut, amit a részes állam – bizonyos jogok tekintetében – csak az Egyezményben fogalt körülmények fennállta esetében korlátozhat, és akkor is csak a gyermek érdekében.

Megkülönböztetünk így abszolút és korlátozhatatlan, úgy mond „életlen” gyermeki jogokat, amelyek védelmét, érvényesülését függetlenül az adott gyermek vagy eset körülményeitől, minden mérlegeléstől mentesen kell biztosítani a részes államnak (ilyen pl. a gyermek élethez való joga⁸).

Ebben a megközelítésben a másik csoportot azon gyermeki jogok alkotják, amelyek nem függetlenek az adott gyermek „élő érdekeitől”. E jogokkal kapcsolatos döntés mérlegelése során azt kell meghatározni, hogy a gyermek legjobb érdekét a jog biztosítása szolgálja vagy épp annak korlátozása, esetleg megvonása

⁶ Részes állam alatt az Egyezményben részes államot kell érteni.

⁷ Egyezmény 18. cikk

1. Az Egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, hogy biztosítsák annak az elvnek az elismertetését, amely szerint a szülőknek közös a felelősségük a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért. A felelősség a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért elsősorban a szülőkre, illetőleg, adott esetben a gyermek törvényes képviselőire hárul. Ezeket cselekedeteikben mindenekelőtt a gyermek mindenek felett álló érdekének kell vezetnie.

2. Az Egyezményben említett jogok biztosítása és előmozdítása érdekében a részes államok megfelelő segítséget nyújtanak a szülőknek és a gyermek törvényes képviselőinek a gyermek nevelésével kapcsolatban rájuk háruló felelősség gyakorlásához, és gondoskodnak gyermekjóléti intézmények, létesítmények és szolgálatok létrehozásáról.

3. Az Egyezményben részes államok megtesznek minden megfelelő intézkedést annak érdekében, hogy a dolgozó szülők gyermekei számára biztosítsák olyan szolgáltatásokat és gyermekőrző intézmények igénybevételének jogát, amelyekre jogosultak.

27. cikk

1. Az Egyezményben részes államok elismerik minden gyermeknek jogát olyan élet-színvonalhoz, amely lehetővé teszi kellő testi, szellemi, lelki, erkölcsi és társadalmi fejlődését.

2. Elsősorban a szülők, vagy a gyermekért felelős más személyek alapvető feladata, hogy lehetőségeik és anyagi eszközeik határai között biztosítsák a gyermek fejlődéséhez szükséges életkörülményeket.

3. Az Egyezményben részes államok, az adott ország körülményeit és a rendelkezésre álló eszközöket figyelembe véve, megfelelő intézkedéseket tesznek annak érdekében, hogy a szülőt, illetőleg a gyermek más gondviselőit segítség e jog érvényesítésében, és szükség esetén anyagi segítséget nyújtanak, valamint segítő programokat hoznak létre különösen az élelmezéssel, a ruházatkódással és a lakásügyvel kapcsolatban.

4. Az Egyezményben részes államok megtesznek minden alkalmas intézkedést arra, hogy a gyermektartásdíjat behajtsák a szülőktől vagy a gyermekkel szemben pénzügyi felelősséggel tartozó bármely más személytől, saját területükön és külföldön egyaránt. Különösen azokra az esetekre figyelemmel, amelyekben a gyermekkel szemben pénzügyi felelősséggel tartozó személy nem ugyanabban az államban él, mint a gyermek, a részes államok előmozdítják a nemzetközi megállapodásokhoz való csatlakozást vagy ilyenek megkötését, valamint bármely más, alkalmas megegyezés elfogadását.

⁸ Egyezmény 6. cikk

1. Az Egyezményben részes államok elismerik, hogy minden gyermeknek veleszületett joga van az életre.

(ezek között említhetjük a gyermek kapcsolattartáshoz vagy családban való nevelkedéshez való jogát⁹). A döntés meghozatalakor a jogalkalmazó természetesen nagymértékben támaszkodhat az egyéb szakemberek, szakértők (pszichológus, pszichiáter, szociális munkás stb.) véleményére, javaslataira.

Végül szólni kell azon jogok köréről, amelyek gyakorlását csak a törvényben kifejezetten megállapított korlátoknak lehet alávetni (gondolok itt többek között a gyermek egyesülési, gyűlekezési jogára vagy a véleménynyilvánítás szabadságára¹⁰).

E rövid áttekintést azért tettem, mert 2006. július 1-jén lépnek hatályba az Egészségügyről szóló 1997. évi törvényt (továbbiakban: Eütv.) módosító 2005. évi CLXXXI. törvény 11.§ és 12.§ rendelkezései. Az említett két szakasz az Eütv. 165.§-t új c)-d) pontokkal valamint 167.§-t új (4) bekezdéssel egészíti ki az alábbiak szerint:

c) egyedülállóvá vált nő: az a nő, akinek házastársi (élettársi) kapcsolata a reprodukciós eljárás megkezdését követően szűnt meg,

d) egyedülálló nő: az a nagykorú nő, aki a reprodukciós eljárás megkezdésekor nem áll házastársi, élettársi kapcsolatban.

(4) Egyedülálló nő esetében a reprodukciós eljárás akkor végezhető el, amennyiben a nő életkora vagy egészségi állapota (meddőség) következtében gyermeket természetes úton nagy valószínűséggel nem vállalhat. A reprodukciós eljárás megkezdésére, a tájékoztatásra, a beleegyező nyilatkozatra e fejezet rendelkezései megfelelően irányadók. A reprodukciós eljárás során testen kívül létrejött és be nem ültetett embrióval kapcsolatos, e fejezet szerinti rendelkezési jogot az egyedül álló nő gyakorolja azzal, hogy rendelkezési jogáról közokiratban vagy teljes bizonyító erejű magánokiratban lemondhat.

A *Nők Lapja* „Egyedül vállalnék gyereket” vitasorozatából közügy lett. A sorozatban sok drámai, szívszorító emberi sorsot ismerhettünk meg, és minden érző szívű ember tisztelettel és nagybecsüléssel érzi át a nők gyermek utáni vágyát. Az anyai örömök nem hasonlíthatók semmilyen más földi boldogsághoz. Az Őszövetség Teremtés könyvében olvashatjuk, hogy Éva szüléskor felismerte a teremtés nagy szent titkát, és saját részvételét Isten teremtő hatalmában, mikor így kiáltott fel: „Isten segítségével embert hoztam a világra” (Ter 4,1).¹¹

⁹ Egyezmény 9. cikk

¹⁰ Egyezmény 13. cikk

1. A gyermeknek joga van a véleménynyilvánítás szabadságára. Ez a jog magában foglalja mindenfajta tájékoztatás és eszme határokra tekintet nélküli kérésének, megismerésének és terjesztésének szabadságát, nyilvánuljon meg az szóban, írásban, nyomtatásban, művészi vagy bármilyen más, a gyermek választásának megfelelő formában.

2. Ennek a jognak a gyakorlása csak a törvényben kifejezetten megállapított korlátozásoknak vethető alá, amelyek

a) mások jogainak és jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg

b) az állam biztonsága, a közrend, a közegészségügy, vagy a közérkölcsek védelme érdekében szükségesek.

15. cikk

1. Az Egyezményben részes államok elismerik a gyermek egyesülési és békés gyülekezési jogát.

2. E jogok gyakorlását csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban az állam biztonsága, a közbiztonság és a közrend, illetőleg a közegészségügy és a közérkölcsek, vagy mások jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek.

¹¹ <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2006.01.15/0301.html>

A Eütv. módosítása azon változtat, hogy a jövőben már nem csak a gyermeket természetes úton vállalni nem képes férfinak és nőnek nyújt segítséget, hanem a lehetőséget felajánlja egyedül a nőnek, vagyis ha Éva példájánál maradunk, átveszi Isten, ha csak a természetnél, átveszi a férfi szerepét, anélkül azonban, hogy pótolná azt.

A nyár közepén hatályba lépő változtatásokkal már nem csak az élettársak (férfi és nő), házastársak (férj és feleség), hanem egyedül a nő kérelmére megindulhat a reprodukciós eljárás. A cím is talán kezd már értelmet nyerni. Azt kívánom vizsgálni, hogy a módosítás miként érinti és érintheti a gyermek jogait, van-e a gyermeknek származáshoz, azaz egy anyához és egy apához joga már illetve legalább a fogantatása pillanatában.

■ A hatályos szabályozás

Az Eütv. 2006 július 1-jéig hatályos rendelkezései szerint reprodukciós eljárás során történő megtermékenyítés házastársi vagy különmű élettársi kapcsolatban álló személyeknél végezhető el, amennyiben bármely félnél fennálló egészségi ok (meddőség) következtében a kapcsolatból természetes úton nagy valószínűséggel egészséges gyermek nem származhat. Élettársak esetén reprodukciós eljárás csak abban az esetben végezhető, amennyiben az élettársak egyike sem áll házastársi kapcsolatban. (Eütv. 167.§ (1) bek.)

A rendelkezésekből egyértelmű, hogy Magyarország a mesterséges megtermékenyítés lehetőségét nem utasítja el, mint ahogyan azt például Olaszország teszi. Érvénytelen lett ugyanis Olaszországban a népszavazás 2005-ben miután csak a választópolgárok 25,9%-a járult az urnákhoz. Az olaszok érettségét a püspöki kar elnöke, Camillo Ruini bíboros dicsérte, aki megelégedéssel kommentálta a mesterséges megtermékenyítés szabályozásáról rendezett népszavazás kudarcát.¹² Ismerve a Vatikán álláspontját e kérdésben, talán a kijelentés nem meglepő. Egy évvel a népszavazást megelőzően egy határozatában a Vatikán ugyanis elítélte a mesterséges megtermékenyítést – köztük a lombikbébi-programokat is –, mivel a megtermékenyítés során elpusztult embriók halálát „véres mérszárlásnak tartják”. A L'Osservatore Romanóban megjelent közlemény szerint semmilyen olyan eljárás nem megengedhető, amely csak helyettesíti a feleség és a férj közötti gyermeknemzés céljából létesített szexuális érintkezést.¹³

Visszatérve és elemezve a hazai rendelkezéseket látható, hogy a szabályozásunkat tekintve – európai viszonylatban – a középmezőnyben foglalunk helyet.

Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárást¹⁴ jelenleg a házastársak (férj, feleség) és különmű élettársak (fér-

fi és nő) kezdeményezhetik.¹⁵ Speciálisnak tekinthető az „egyedülállóvá váló” nő helyzete, akinél az eljárás – amennyiben a női ivarsejt megtermékenyítése már megtörtént – házassága, élettársi kapcsolata megszűnése után is folytatható.¹⁶ Az egészségi ok (meddőség) bármelyik félnél fennállhat, akár a férfinél, akár a nőnél vagy mindkettőjüknél.

14 Eütv. 166. § (1) Emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásként (a továbbiakban: reprodukciós eljárás)

- testen kívüli megtermékenyítés és embrióbeültetés,
 - a házastárs, illetve élettárs ivarsejtjeivel vagy adományozott ivarsejttel végzett mesterséges ondóbevitel,
 - ivarsejt adományozásával történő testen kívüli megtermékenyítés és embrióbeültetés,
 - embrióadományozással végzett embrióbeültetés,
 -
 - a női ivarsejt megtermékenyülését, illetőleg megtermékenyíthetőségét, valamint a megtermékenyített ivarsejt megtapadását, fejlődését elősegítő egyéb módszer alkalmazható.
- (2) Reprodukciós eljárás során történő megtermékenyítéshez, illetőleg embrióbeültetéshez kizárólag emberi ivarsejt, illetve embrió használható fel.
- (3) Holttestből - ideértve az agyhalottat is - vagy halott magzatból származó ivarsejt reprodukciós eljáráshoz nem alkalmazható.
- (4) Az ivarsejt, illetőleg az embriók adományozására a 170-174. §-okban, illetve a 175-179. §-okban foglalt rendelkezések irányadók.
- (5) Reprodukciós eljárásként kizárólag az (1) bekezdésben meghatározott módszereket lehet alkalmazni.

15 30/1998. (VI. 24.) NM rendelet

- § (1) Az Eütv. 166. § (1) bekezdés a)-d) pontjai és f) pontja szerinti emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárás (a továbbiakban: reprodukciós eljárás) házastársi vagy különműek közötti élettársi kapcsolatban álló személyeknél, illetve az Eütv. 167. § (2) bekezdés szerinti egyedülálló nőnél (a továbbiakban: kérelmező) akkor végezhető el, ha
 - legalább két egymástól független - a meddőség tényének és okának megállapításához szükséges orvosi vizsgálatokon alapuló - szakorvosi szakvélemény alátámasztja, hogy a valamelyik félnél vagy mindkét félnél együttesen fennálló egészségi ok(ok) következtében a kapcsolatból természetes úton nagy valószínűséggel egészséges gyermek nem származhat,
 - a nő a reprodukciós kor felső határát nem érte el,
 - a kérelmezők nem állnak egymással olyan rokon kapcsolatban, amely a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény 8. § (1) bekezdésének a)-b) pontja szerint a házasságot érvénytelené teszi, és ezt írásbeli nyilatkozatukkal alátámasztják,
 - a kérelmezők hitelt érdemlően igazolják
 - a meddőség kezelésére irányuló egyéb módszerek eredménytelenségét, és
 - db) a (2) bekezdésben foglalt kizáró okok nem állnak fenn,
 - a 2. § (4) bekezdés szerinti feltétel teljesül,
 - valamennyi feltétel együttes fennállása esetén az alkalmazott eljárással orvosiilag megalapozott esélye van egészséges gyermek fogamzásának és megszületésének,
 - a kérelmezők a 6. § (1) bekezdésében foglaltak szerint egyes egészségügyi, illetve személyazonosító adataik kezeléséhez hozzájárulnak.

16 Eütv. 167. § (2) A reprodukciós eljárás - amennyiben a női ivarsejt megtermékenyítése már megtörtént - a házastársi (élettársi) kapcsolat megszűnése után az egyedülálló nőnél tovább folytatható. Amennyiben azonban a megtermékenyítés testen kívül történt és az embrió beültetésére még nem került sor, a házastársak (élettársak) a reprodukciós eljárás megkezdése előtt, a 168. § (1) bekezdése szerinti együttes kérelmükben erre az esetre nézve az eljárás folytatását a házastárs (élettárs) halála esetére előzetesen kifejezetten kizárhatják.

(3) Az (1)-(2) bekezdésekben meghatározott esetekben reprodukciós eljárás csak akkor végezhető, ha a meddőség egyéb kezelési módszerei eredménytelenek bizonyultak, és az alkalmazott eljárással orvosiilag megalapozott esélye van egészséges gyermek fogamzásának és megszületésének.

(4) Reprodukciós eljárás megfelelő szakorvosi javaslatra, az eljárás lefolytatására kiadott működési engedély alapján jogosult egészségügyi szolgáltatónál végezhető.

¹² <http://kulpol.transindex.ro/hir>

¹³ <http://velvet.hu/onleany/vatik>

Már a rendszerváltás első éveiben az Alkotmánybíróság elutasította azt a 12/1981.(IX.29.) EüM rendelet¹⁷ alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt, amely szerint a rendelet lehetővé teszi ugyan a mesterséges megtermékenyítést, de azt házassághoz és korhatárhoz köti.¹⁸ Az Alkotmánybíróság határozatának meghozatalában az alábbiakat vette figyelembe.

A mesterséges megtermékenyítéshez nem fűződik olyan emberi vagy állampolgári alapjog, amely bárkit, minden megkülönböztetés nélkül megilletne. A megtermékenyítésnek ez a formája intézményes gyógy mód, amelynek célja, hogy utódhoz segítse azokat az embereket, akiknek házasságból természetes úton egészséges gyermek nagy valószínűség szerint nem származhat. A mesterséges megtermékenyítés mint egészségügyi szolgáltatás, feltételekhez köthető, feltéve, hogy ezek a feltételek az alkotmányos alapelvekkel összhangban állnak.

Az Alkotmány 15. §-a értelmében a Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét. A gyermek születésének elősegítése mesterséges, vagy művi beavatkozás útján olyan esetekben, amikor a házaspárnak természetes úton nem lehet gyermeke, erősíti a házasság intézményét, és lehetővé teszi a tulajdonképpeni család (gyermekkel bíró házaspárok) létrejöttét. Kívánatos, hogy a gyermekek lehetőleg teljes családban szülessenek, mivel a gyermek fejlődése szempontjából nemcsak az anyai gondoskodásnak, hanem az apa személyének és az apai nevelésnek is rendkívüli fontossága van.

Az indítvánnyal megtámadott rendeletben foglalt korlátozás a művi beavatkozás eredményeként születendő gyermek jogait védi, köztük az Alkotmány 67. §-ában foglaltakat, miszerint minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges.¹⁹

Az Alkotmánybíróság döntése – akkor egy évvel a Gyermek jogairól szóló Egyezmény elfogadása után és egy évvel a Magyarországi kihirdetése előtt – rendkívül jó érzékkel, az Egyezmény szellemiségéhez méltóan közelítette meg a kérdést, első sorban a gyermek és nem kizárólag a kérelmezők oldaláról.

Tegyük fel hát a kérdést: mi változott az elmúlt tizenöt évhez képest?

– Gyengültek a gyermek jogai, érdekei védelmének, esélyegyenlősége biztosításának szándékai, és – többek között – állami kötelezettsége?

– Ma úgy gondoljuk, hogy a gyermek legjobb érdekét szolgálja, ha már eredendően nincsen apja?

– Elérkezettnek látjuk az időt arra, hogy – szembe fordulva a

¹⁷ Hatályon kívül helyezte: 30/1998 (VI.24.) NM rendelet

¹⁸ A korhatár kérdésének vizsgálatát mellőzöm. A korhatárral kapcsolatosan a 750/B/1990. AB határozat mellett a 18/2001. (VI. 1.) AB határozat foglalkozik.

¹⁹ 750/B/1990. AB határozat

természettel – igénybe vegyük az orvostudomány mindenkori állása szerinti lehetőségeket, és míg tegnap pusztán a párok, ma még csak a nők, de holnap már a férfiak és holnapután talán már a még meg nem fogant gyermekek gyámhivatal által kijelölt képviselői is kezdeményezhetik majd a reprodukciós eljárást?

■ Az egyedülállók

A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint, 1980-ban 80 331, 2001-ben már csak 43 500 volt a házasságkötések száma Magyarországon. Ugyanakkor 2001-ben a 43 500 házasságkötés mellett 24 000 házasságot bontottak fel a bíróságok.²⁰ Ezzel párhuzamosan az elmúlt húsz évben háromszorosára nőtt a házasságon kívül született gyermekek száma.²¹

A strukturális változás Európa-szerte általánossá vált, az okok mögött kétségkívül tudati értékrendbeli változások is álltak. Ezek a változások a nyolcvanas évek elején –, közepén kezdődtek el, a kilencvenes évektől dinamikus növekedésnek indultak. Ez azt jelenti, hogy a családi életforma hazánkban is – Európa számos országához hasonlóan – elindult a változások útján. Mögötte egyértelműen az élettársi kapcsolatok terjedése áll. Iránta a társadalom nem lehet közömbös.

Tehát az elmúlt évtizedek alatt bekövetkezett változások okának tekinthetjük azt, hogy a fiatalok körében olyan attitűd látszik kialakulni, amelyek nehezen viselik el a házasságkötéssel járó „kényszer” elemeket. Ilyenek a különböző erkölcsi, vallásszerkezeti szabályok betartása, környezet megítéléséhez való alkalmazkodási képesség. Sokat jelent a párkapcsolatok alakulásában a kötöttségtől való félelem, a függetlenség megőrzése, amibe beletartozik a szülők részvétele és beleszólása az életükbe, de ennek következtében kialakul a bizonytalansági érzés, amiben élniük kell.²²

A média által sugallt kép szerint a szinglik 25-35 évesek, karrierjük felfelé ível, alapvetően kiegyensúlyozottak, sikeresek, határozottak, helyzetüket nem pusztán elfogadják, de azzal tökéletesen elégedettek is. Utasi Ágnes eddig még nem publikált szociológiai felmérése ezt a képet közel sem igazolja vissza: az egyedülállók kétharmada – a férfiak is – családdal és gyerekekkel képzelik el jövőjüket. Ennek ellenére a szinglik száma évről évre nő. Húsz éve még a háztartásoknak alig egyötöde volt egy személyes, ma már a negyedük. 1990-ben még a 25-29 éves ifjak háromnegyede házas volt, ma a férfiak alig több mint harmada. Az egyszemélyes háztartásban élő szinglik egyébként nem magányosak, komoly szociális hálót építenek maguk körül barátokból, ismerősökből.

A legfrissebb angliai kutatások szerint az ingatlanpiac legnagyobb játékosai a szinglik. Logikus, hisz legfőbb ismervük az egyszemélyes háztartás, ehhez pedig élettér kell. S ha figyelembe vesszük a számadatokat, miszerint 1971-ben az angol nők közel háromnegyede házasságban élt (19 százalékuk volt egyedülálló), addig 2000-ben már csak a nők fele választotta a kötöttséget (48 százalék az egyedülállók aránya).

²⁰ Somfai Balázs: Bontás és közvetítés, Családi Jog, HVG-ORAC, Budapest, 2003.

²¹ 1980-ban 10 605, 2002-ben 30 352 gyermek született házasságon kívül.

²² http://www.szexinfo.hu/upload/novedelem/document/ledzenyi_matyasne_palyazat.htm

2003 novemberében először rendezték meg Franciaországban a Célberté-szalont, ami kifejezetten a szingliket megcélzott termékek és szolgáltatások bemutatására jött létre. Az ország 60 milliós lakosságából az Insee statisztikai hivatal legfrissebb kimutatásai alapján 14 millióan élnek egyszemélyes háztartásban.

A szolgáltató- és utaztatóiparnak egyre inkább számot kell vetnie azzal, hogy a felnőtt társadalom mind nagyobb rétege választja tudatosan a szingli állapotot és mindazokat a külsőségeket, amik ezzel járnak.

Ahogy viszont a „szingli Amerika” valósága egyre kézzelfoghatóbbá válik: a vezérigazgatóknak, politikusoknak és jogászoknak szembe kell nézniük a kihívással, hogy a jelzett juttatások rendszerét úgy alakítsák ki, hogy az nagyobb összhangban legyen a népesség összetételének változásával – figyelmeztet a Business Week.²³

Egyetértve a fent írtakkal mégis azt gondolom e kört tovább tágitva, arra keresni a választ, hogy egyedül álló nő ma, milyen módon eshet teherbe, talán nem szociológiai, nem jogalkotói, de nem is jogalkalmazói feladat. Ezt bízunk mindenki fantáziájára és tekintjük magánügynek. A gyermekhez jutás jogi lehetőségeiről való tájékoztatás – ami a mesterséges megtermékenyítés, az örökbefogadás, esetleg nevelőszülőség lehetőségét jelenti –, azonban már állami kötelezettség.

■ Örökbefogadás mint „gyermekvállalás”

Az egyedül álló személyek örökbefogadása az egyik létező lehetőség a gyermekvállalásra.²⁴ Csaknem kétezer gyermek él tartós nevelésben, 2000-ben az örökbe fogadhatónak nyilvánított gyermekek száma 372 volt.²⁵ 1000 gyermek örökbefogadását engedélyezték a gyámhivatalok. 2004-ben 2300 örökbefogadásra alkalmasnak nyilvánított személy mellett 2100 örökbefogadásra váró gyermeket tartottak nyilván a statisztikák. Ez persze nem jelenti azt, hogy a csecsemőt örökbe fogadni szándékozók száma ne haladná meg jelentősen az örökbefogadható kisgyermek számát, viszont ha nem a szülővé válás igényét tekintjük elsődleges célnak, hanem a gyermek családhelyettesítő formában, örökbefogadó szülőnél való elhelyezését, akkor a helyzet nem is olyan tragikus. Nem utolsó sorban az örökbefogadás megoldást jelenthet a gyermekek szakellátásból való kikerülésre.

Diszkrimináció. Általában azonnal ezt halljuk, ha az egyedülálló vagy meleg párok, esetleg meleg egyedülálló család

alapítási korlátaikról esik szó. A házasságkötési szándék²⁶ mellett, az örökbefogadás szabályaival, az örökbefogadás engedélyezésével kapcsolatosan merül fel a diszkrimináció vádja, annak ellenére, hogy megkülönböztető rendelkezések a fent említett személyek örökbefogadási lehetőségeinek vonatkozásában sem a Családjogi törvényben, sem a Gyámügyi eljárásról szóló kormányrendeletben²⁷ nem találhatók. Ugyanakkor kevésbé markáns azon álláspont képviselője, hogy vajon a már megszületett, tartós nevelésbe vett²⁸ vagy örökbe fogadhatóvá nyilvánított gyermekek tekintetében nem hátrányos megkülönböztetés-e, amikor a természet rendjével ellentétesen őket nem örökbefogadó pároknak (pl. férjnek és feleségnek) adják örökbe, hanem egyedülállóknak, esetleg azonos nemű pároknak vagy homoszexuális egyedülállóknak. Lehetséges azonban, hogy mindez csak nézőpont, valamint annak a kérdése, hogy kit és mihez képest tekintünk hátrányosan megkülönböztetettnek. Mielőtt még a gyermekvédelemben dolgozó szakember összevonná a szemlédőkét, sietve hozzáteszem, tudom, hogy az örökbefogadás – mint családot helyettesítő forma – nemcsak akkor töltheti be szerepét, ha az, az említett legideálisabbnak tekintett „kétszülős” formában valósul meg, hanem már akkor is, amikor a körülményekhez képest jobb helyzetet teremt a gyermek számára. Mégis a megközelítés legalább annyira megalapozott a gyermek, mint az örökbe fogadni szándékozók oldaláról.

■ A módosítás háttere és hatásai

Újabb európai uniós államban, Svédországban engedélyezték egyedülálló számára a mesterséges megtermékenyítést az elmúlt napokban. Nyilvánvaló, hogy az Európai Unió megszületésével a különböző tagállamokban hozott családjogi, emberjogi intézkedések kihatnak a többi tagállamban élőkre is. Franciaországban, ahol a mesterséges megtermékenyítés szabályozása régóta vitatéma, a gyakorlat már hosszú évek óta „uniós”: a megtermékenyítésre váró egyedülálló vagy lesbizikus kapcsolatban élő nők Brüsszelbe utaznak, ahol erre a rutinműtetre minden további nélkül lehetőség van. Brüsszel Párizstól másfél óra vonat, a spermabankból történő fogantatás legfeljebb anyagi kérdés és nem jogi. A francia nők így könnyen kikerülhetik a jogi akadályokat.²⁹

Sokszor hangzik el érvként, miért kell ettől tartani, hiszen gyermekek ezrei élnek egyszülős családokban, egyedülálló örökbefogadó szülőnél. Sok gyermek nem ismeri az apját vagy éli fél árvaként életét, vannak, akit elhagynak és vannak, akit

²³ http://www.pointnet.pds.hu/managermagazin/2004/01/managermagazin_29.html

²⁴ A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (továbbiakban: Csjt.) 47. § (1) Örökbefogadó csak az a teljesen cselekvőképes, nagykorú személy lehet, aki - a külön jogszabályban meghatározott - örökbefogadás előtti tanácsadón és felkészítő tanfolyamon eredménnyel részt vett, és személyisége, valamint körülményei alapján - a gyámhivatal örökbefogadás előtti eljárása során hozott határozata értelmében - alkalmas a gyermek örökbefogadására, továbbá a gyermeknél legalább 16, legfeljebb 45 évvel idősebb. A rokon, illetve a házastársi örökbefogadás esetén a korkülönbségtől, illetve a felkészítő tanfolyam elvégzésétől el kell tekinteni.

²⁵ Csjt. 48/A. § (1) A gyámhivatal az átmeneti nevelésbe vett gyermeket örökbe fogadhatónak nyilvánítja, ha a szülő gyermekével önhibájából egy éve nem tart rendszeres kapcsolatot, életvitelén, körülményein nem változtat, és emiatt az átmeneti nevelés nem szüntethető meg. Erre a jogkövetkezményre a szülőt az átmeneti nevelést elrendelő határozatban figyelmeztetni kell.

²⁶ A kérdéssel kapcsolatos az Alkotmánybíróság 14/1995 (III.13.) számú határozata

²⁷ 149/1997. (IX. 10.) Korm. Rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról

²⁸ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 80. § (1) A gyámhivatal a gyermeket tartós nevelésbe veszi, ha
a) a szülő vagy mindkét szülő felügyeleti jogát a bíróság megszüntette,
b) a szülő vagy mindkét szülő elhalálozott, és a gyermeknek nincs felügyeletet gyakorló szülője,
c) a gyermek ismeretlen szülőktől származik,
feltéve, hogy az a)-c) pontokban meghatározott esetekben a gyermek neveléséről a Csjt. 95-97. §-ai alapján kirendelt gyám útján nem lehet gondoskodni,
d) a szülő gyermeke örökbefogadásához az örökbefogadó személyének és személyi adatainak ismerete nélkül tett hozzájáruló nyilatkozatot, feltéve, hogy a gyermek ideiglenes hatállyal nem helyezhető el leendő örökbefogadó szülőnél.

²⁹ <http://gaycenter.freeweb.hu/Mas/2005/egynemusulok.htm>

elhanyagolnak. Valóban számtalan esetben a gyermek érdekeit tekintve hátrányosan alakulnak a körülmények. A különbség „pusztán” annyi, hogy tudatosan teremtünk apa nélküli állapotot, vagy a körülmények annak ellenére alakulnak így, hogy az állam minden tőle telhető kötelezettségét teljesíti, hogy a gyermek lehetőség szerint szüleit maga mellett tudva nőjön fel.

Segíteni egy örökbefogadásra rászoruló gyermeken, támogatni az anyát, hogy egyedülállóként is szülje meg és nevelje fel gyermekét vagy kihasználni az orvostudomány lehetőségeit, és eleve elrendelni, hogy egy gyermek természetellenesen szülő, apa (apasági vélelem) nélkül fogadjon meg és esetleg nőjön fel – nem ugyanaz a kategória.

Álláspontom szerint a módosítással az állam és szervei meghasonlott állapotba kerülnek. Míg egyik oldalról a gyermeki jogok és érdekek mindenek felettiséget hangsúlyozzák, másik oldalról a diszkrimináció mentesség jegyében, mérlegelés nélkül különböztetik meg hátrányosan a gyermekeket.

A már idézett Alkotmánybírósági döntés egyértelműen megfogalmazza, hogy a művi beavatkozás eredményeként születendő gyermek jogát védik a korlátozó rendelkezések, tekintettel, arra, hogy a gyermeknek joga van az állam, a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges. (Alkotmány 67.§)

A döntés óta, a gyermeki jogok és érdekek védelmének erősödése, – bár távolról sem kielégítő mértékű – intenzitása figyelhető meg. Az Eütv. figyelembe véve a társadalmi változásokat a különmemű élettársakra is kiterjesztette a művi megtermékenyítés lehetőségét. A Legfelsőbb Bíróság 17. számú Irányelve szerint a család – és ezen belül elsősorban a gyermek – sokoldalú védelme azonban olyan alapvető követelmény, amelyet a társadalom joggal támaszt mind a jogalkotással, mind a családjogi perekben folytatott ítélkezési gyakorlattal szemben. Ez a felismerés jut kifejezésre az Alkotmányban, a Családjogi törvényben és más jogszabályokban.

Mind a szülőnek, mind a gyermeknek törekednie kell a szülő-gyermeki kapcsolat fenntartására, mert a gyermek érdekében az áll, ha továbbra is maga mellett tudja mindkét szülőjét, és különösen az élet sorsfordulóinál, tanulmányai megválasztásában, az életre való felkészülésében számíthat segítségükre.

Az irányelv a gyermek elhelyezéssel kapcsolatosan szól a szülő-gyermek kapcsolattartás fontosságáról, mégis érzésem szerint a szülő gyermek életében betöltött szerepét, gyermekéhez való kapcsolatának jelentőségét nem kérdőjelezhetjük meg. Beszélni és tenni érte viszont csak akkor lehet és érdemes, ha a szülő létezik.

A tárgyvesztés a pszichológiában azt jelenti, hogy valaki elveszít valami számára fontosat. Ez persze nemcsak a szó köznap értelmében vett tárgy lehet, hanem például egy szeretett személy. Ennek megfelelően a tárgyvesztésnek is lehetnek különböző fokozatai, és annál nagyobb stresszel járnak, minél fontosabb szerepet játszott az adott veszteség tárgya az egyén életé-

ben. A közeli rokonok elvesztése már igen komoly veszteségélményt jelent.³⁰

Nem állítom, hogy párhuzamot kellene vonni a gyermekelhelyezés vagy az apa halála során bekövetkező veszteség és az apával eredendően nem rendelkező gyermek helyzete között, de a következmény tekintetében mégis van valami közös, a szülő nem léte.

■ Az apasági vélelem meddő párok esetében

A Csjt. rendelkezései a reprodukciós eljárásban részt vett férfi apasági vélelmét állítja fel, feltéve, hogy az anya nem állt házassági kötelékben. A reprodukciós eljárás a házastársak és élettársak együttes kérelmére végezhető, melyet teljes bizonyító erejű magánokiratba kell foglalni.³¹ Ezzel elfogadják, hogy az inszemináció eredményeként születendő gyermekük családi jogállása a vér szerinti gyermek jogállásával teljesen azonos.³²

Ha a származás reprodukciós eljárás következménye, ez esetben a megtámadásra nem a vélelemnek a biológiai származástól való eltérése teremt alapot, hanem a megtámadás csupán akkor lehetséges, ha az anya férje vagy élettársa az eljáráshoz nem járult hozzá. (Csjt. 43.§(1) bek.) A reprodukciós eljárásból származás esetén a megtámadás eltérése az egyéb vélelmektől azzal magyarázható, hogy ilyenkor kifejezetten a házastárs, élettárs egyetértésével történik az apává válás egy olyan eljárás eredményeként, aminél a biológiai kapcsolat ismeretlen és fel sem kutatható. Miután pedig mindezen körülmények ismeretében történik a szülővé válás, és ha valaki ezzel a lehetőséggel él, utóbb a gyermeket nem foszthatja meg attól, hogy betöltött legyen az apai jogállása, különös tekintettel arra, hogy a biológiai apa felkutatása és az apaság megállapítása kizárt.³³ Látható, hogy a Csjt. rendelkezései tekintettel az Eütv. rendelkezéseire – a gyermek érdekét szem előtt tartva – az apasági vélelmek körébe emelte a reprodukciós eljárásban kérelmezőként szereplő partner (férj, élettárs) apasági vélelmét, valamint a biológiai apa kutatásának tiltása éppen e vélelemre tekintettel értelmezhető.

Az apasághoz szülői jogok és kötelezettségek járulnak:

- gondozás,
- nevelés,
- törvényes képviselő,

³⁰ Fekete Mária – Dr.Grád András: *Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak*, HVG-ORAC, Budapest, 2002., 425.old.

³¹ Eütv.168. § (1) Reprodukciós eljárás - egyedülálló nő esetén annak folytatása - a házastársak, illetőleg élettársak együttes, illetve - a 167. § (2) bekezdése szerinti kizáró nyilatkozat hiányában, valamint a letétbe helyezett embrióval kapcsolatos rendelkezési jog keretei között - az egyedülálló nő írásbeli kérelmére végezhető. A kérelmet teljes bizonyító erejű magánokiratba kell foglalni. Az élettársi kapcsolat fennállásáról az élettársak közokiratban nyilatkozhatnak.

³² Csjt. 36. § Ha az anya a fogamzási idő kezdetétől a gyermek születéséig eltelt idő vagy annak egy része alatt nem állott házassági kötelékben, a gyermek apjának kell tekinteni a) azt a férfit, aki a gyermeket teljes hatályú nyilatkozattal a magáénak ismerte el, vagy b) azt, akit a bíróság jogerős ítélettel a gyermek apjának nyilvánított, vagy c) a jelen törvényben meghatározott feltételek esetén azt, aki a gyermek születése után az anyával házasságot kötött, vagy d) azt a férfit, aki az anyával külön törvény rendelkezései szerint lefolytatott emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásban (a továbbiakban: reprodukciós eljárás) vett részt és a származás a reprodukciós eljárás következménye.

³³ A családjogi törvény magyarázata, szerk. Sári Péterné Vass Margit, KJK, 2002. Budapest, 749. 750.old.

- vagyonkezelés,
- gyámnevezés,
- tartás,
- kapcsolattartás,
- gyermek nevének, életpályájának megválasztása.

A szülő mögött általában még felsorakoznak a nagyszülők, rokonok. Mindezen felsorolás a módosítás eredményeképp születendő gyermekeknél már fogantatásuk pillanatában csak az anya vonatkozásában valósulhat meg. Esélyegyenlőségről beszélni az ő esetükben talán diszsonáns lenne.

■ A Kormány meddőség kezelésével kapcsolatos tervei

A 62/2005. (VI.28) számú Országgyűlési Határozat a meddőséggel kapcsolatos problémák átfogó kezelésére vonatkozó intézkedési terv kialakítására szóló feladatokat tartalmazza.

Az OGY határozat felkéri a kormányt, hogy a közoktatási, egészségügyi szolgáltatást nyújtó intézményeket, civilszervezeteket is bevonva – dolgozzon ki kampánytervet és 2005/2006. tanévben indítson felvilágosító kampányt, amelynek célja, hogy a meddőség problémájával, a meddővé válás rizikótényezőivel a lakosság széles körben megismerkedjen.

Ennek keretében – többek között – népszerűsítse a társadalom, de különösen a fiatalok körében a családalapítást és a házasság intézményét, valamint mutassa be a gyermekvállalás előnyeit és szépségeit, valamint a felvilágosító kampány keretében helyezze előtérbe a családi életet és az arra való nevelést.

Tisztelt Jogalkotó, a módosítás már a kampány része?

■ SZUBJEKTÍV ZÁRSZÓ

Bizonyára lesznek, akik kifejtett álláspontomat „maradinak” esetleg konzervatívnak titulálják. Ki kell ábrándítanom őket: gondolataim mögött alapvetően liberális szemlélet húzódik meg. Ezzel együtt úgy érzem, hogy minden hasonló jelentőséggel bíró módosítást a létező összes aspektusból kell értékelni mielőtt nemes egyszerűséggel és elhamarkodottan a „diszkrimináció” jelzővel illetjük a korábbi szabályozást.

Végül anélkül, hogy a jogalkotók elhamarkodottnak ítélt tevékenységét minősíteném, javasolom, hogy még az ily „jelentéktelennek” tűnő kérdésekben is a döntés előtt a jövőben forduljanak a szakma képviselőihez, hiszen általuk lehetőség nyílt a több oldalról történő megközelítésre is.

A „van, ahol már lehet” elmélet önmagában nem szerencsés, hiszen annyi mindent lehet más országban, amit nálunk nem (pl. halálbüntetés, drogfogyasztás, prostitúció) vagy éppen fordítva (pl. terhesség megszakítás, házasság felbontása) és nem biztos, hogy ez rossz így. Az erre vagy elsősorban erre való hivatkozás tehát nem jelenthet kellő alapot a változtatásra. A magazinokban való megvitatás jó, érdekes és eredményes is lehet, de a jogszabály-változtatáshoz nem mindig elégséges.

Előadások alkalmával próbáltam e kérdést megvitatni a hallgatókkal. Tapasztalatom az volt, hogy a nők, leendő anyák vagy már azok, többnyire nem tudtak kilépni e szerepükből és függetlenül ettől csak a meg nem fogant élet érdekeit szemlélni. Az jutott eszembe, hogy valahol talán ez is természetes, hiszen a nő

az, aki világra hozza gyermekét, nehéz hát „objektíven” közelíteni a problémát.

Míg valóban szándékomban állt megérteni, és módomban áll átérezni a gyermek iránti és egyben szülővé válási vágy jelentőségét, mégis úgy érzem, önző módon nem formálhatjuk a természetet mindig a saját arculatunkra.

E rövid áttekintés nem szembefordulást akar kifejezni a másképp gondolkodókkal, csupán tágabban kívántam elemezni a módosítás gyermekkel, gyermek jogaival és/vagy érdekeivel lehetséges kapcsolatait.

„A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.”

*(Gyermek Jogi Egyezmény 3. cikk)
Somfai Balázs*

**Köszönjük, hogy segített
a gyermekvédelem
megerősítésében 2005-ben is!**

**Az összegyűlt felajánlások értéke
504 654.-Ft volt.**

**Ha megteheti, döntsön most is így: ajánlja
fel a Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten
Közhasznú Egyesületnek személyi jövede-
lemadójának 1%-át!**

Adószámunk: 18067752-2-41